

mestall

mestall: 1. mescla de diferents espècies de cereals; 2. conjunt homogeni de coses diverses

Butlletí de l'Associació d'Història Rural

any XX
núm. 44
desembre 2018

UNA FOTOGRAFIA PER A LA HISTÒRIA

SUMARI

Portada

**Una fotografia
per a la història**

L'Associació

**Lliurament del 16è Premi
Mestall**

**Les vides que les pedres
callen: vida i abandó del
Marmellar**

**Meduses a la bassa.
Globalització i entorns
rurals: la Vall d'en Bas**

Entrevista

Joan Molla Callís

Trobades

**XXIX Seminari d'Història
Econòmica i Social
«Ni elits ni pobres.
Classes mitjanes i canvi
social en perspectiva
històrica»**

Llibres

**Joaquim Alvarado Costa
i Francisco Manuel
Parejo Moruno
Indústria i comerç del
suro. Els Torrellas de
Tossa (1879-1923)**

Recerques

**El treball femení en el
camp català al segle XVIII**

L'Associació

**Eduard Puig Vayreda, un
home del vi**

**Eva Serra, la històriadora
de la «Decadència» que
ja no ho és tant**

**El soci Josep Fontana
(1931-2018)**

Agenda

La fotografia escollida per il·lustrar la portada del Mestall d'enguany és la presentació, a la sala de Graus de la UdG, dels deu primers llibres publicats per la Biblioteca d'Història Rural, un acte que es feu coincidir amb el lliurament de la primera edició dels Premis Mestall a treballs de recerca de batxillerat.

La imatge correspon al juny de 2003 i, ara per ara, és un document d'un inqüestionable valor històric. Hi reconeixem el president, Pere Gifre, amb Rosa Congost, acompanyats dels estudiants guanyadors i dels malaurats col·laboradors i socis, Josep Fontana i Eva Serra, als quals dediquem, en aquest número, una menció especial. Aquesta fotografia és un dels pocs testimonis gràfics de les accions dutes a terme per l'associació en els seus primers quatre anys d'existència.

Des de la primera edició dels premis Mestall fins ara, s'han succeït setze convocatòries, i per l'any vinent ja us anunciem la dissetena. És, doncs, un premi consolidat i reconegut, al qual i al llarg d'aquests anys s'hi han presentat treballs de recerca d'estudiants d'arreu dels instituts de Catalunya, des de Lleida fins a Figueres, i de Sort a Reus. D'altra banda i pel

Lliurament del Premi Mestall de 2003. Fotografia: AHR

que fa a la Biblioteca d'Història Rural, des de 2003 hem triplicat el nombre de volums publicats.

L'Associació d'Història Rural, constituïda el 1999, complirà aviat 20 anys. Durant aquest període de temps l'entitat ha vetllat pels interessos comuns dels associats, organitzant jornades, sortides, divulgant estudis per a la història rural i incentivant les futures generacions amb la convocatòria del Premi Mestall.

Per tal de memorar i celebrar l'aniversari estem programant diverses accions que ben aviat us farem saber i a les quals hi estareu tots i totes convidats.

Marisa Roig ■
Presidenta de l'AHR

l'Associació d'Història Rural

convoca el

17è premi Mestall

curs 2018 - 2019

A treballs de recerca de batxillerat realitzats per estudiants de Batxillerat i fets des de l'àmbit humanístic i social. Els treballs necessàriament han de tractar temes relacionats amb el món rural en qualsevol dels seus aspectes: història, etnografia, paisatge, patrimoni, economia, població, emigracions, històries de vida, etc.

Dotació: 600 euros per als estudiants i un lot de llibres per al centre en el qual estudiïn.

Termini de presentació: 30 d'abril de 2019.

Informació i bases a la web:
www.ddgi.cat/historiarural/

16è premi
mestall
2017-2018

PREMIATS EN ALTRES CONVOCATÒRIES

I convocatòria
curs 2002-2003
Maria Bertran Isabal
(IES de Tremp)

II convocatòria
curs 2003-2004
Albert Reixach Sala
(IES Montsacopa d'Olot)

III convocatòria
curs 2004-2005
Eloi Hernández Mosella
(IES Quercus de Sant Joan de Vilatorrada)

IV convocatòria
curs 2005-2006
Eudald Arnal Boada
(IES Gabriel Ferrater de Reus)

V convocatòria
curs 2006-2007
Laia Alentorn Serrat
(IES Garrotxa d'Olot)

VI convocatòria
curs 2007-2008
Ares Prat Pujol
(IES Hug Roger III de Sort)

VII convocatòria
curs 2008-2009
Marta Arnau Borràs
(IES Manuel Sales i Ferré d'Ulldesconca)

VIII convocatòria
curs 2009-2010
Mariona Miret Giribet
(IES Guindàvols de Lleida)

IX convocatòria
curs 2010-2011
Josep F. Duarte Romero
(IES Gabriel Ferrater i Soler de Reus)

X convocatòria
curs 2011-2012
Ariadna Adarnius Blanch
(IES La Bisbal)

XI convocatòria
curs 2012-2013
Elisabeth Ferrer Moradell
(IES La Bisbal)

XII convocatòria
curs 2013-2014
Pol Xargay Ferrer
(IES Pere Alsius de Banyoles)

XIII convocatòria
curs 2014-2015
Mariona Ballart Godoy
(INS Alexandre Deulofeu de Figueres)

XIV convocatòria
curs 2015-2016
Ares Flix Sentís
(INS Màrius Torres de Lleida)

XV convocatòria
curs 2016-2017
Irina Graells Santamaría
(INS Lacetània de Manresa)

lliurament del

16è Premi Mestall

ACTA DEL JURAT

Reunit el jurat del setzè Premi Mestall a treballs de recerca de batxillerat convocat per l'Associació d'Història Rural, constituït per Immaculada Costa Viarnés, Rosa Lluch Bramon i Elvis Mallorquí Garcia, després de d'examinar els treballs presentats, acorda:

1. Valorar molt positivament la qualitat dels tretze treballs presentats en aquesta convocatòria.

2. Atorgar el premi Mestall a treballs de recerca de batxillerat en la seva setzena edició al treball «Les vides que les pedres callen: vida i abandó de Marmellar», presentat amb el pseudònim «Jan Mosso». Oberta la plica, el premi correspon a Jaume Palau Ràfols, de l'Institut de l'Arboç, essent tutora del treball la professora Jacqueline Argüelles Alonso.

En la seva valoració, el jurat considera que l'autor/a ha sabut descriure l'estat actual de totes i cadascuna de les cases que formen avui dia aquest poble abandonat i

també recuperar la vida quotidiana de les famílies que les van habitar fa algunes dècades.

3. Atorgar un accèssit del mateix premi al treball «Meduses a la bassa: globalització i entorns rurals a la Vall d'en Bas», presentat amb el pseudònim «Larry Dimmick». Oberta la plica, el premi correspon a Mallol Codony Busquets, de l'INS Montsacopa d'Olot, essent tutora del treball la professora Pilar Farrés Busquets.

En la seva valoració, el jurat considera que l'autor/a, partint d'un fet anecdòtic, ha sabut interrelacionar l'economia rural de la Vall d'en Bas amb els processos de globalització que afecten el conjunt del nostre planeta.

4. El jurat proposa la publicació d'un resum del treball premiat i de l'accèssit en el proper número del butlletí Mestall.

Girona, 21 de juny de 2018

LES VIDES QUE LES PEDRES CALLEN: VIDA I ABANDÓ DEL MARMELLAR

Resum del treball guanyador de la XVI convocatòria de Premi Mestall

Marmellar és avui un poble abandonat del Baix Penedès, al terme municipal del Montmell. Els murs caiguts i les portes esventrades són testimonis de la vida humil i treballadora que es va anar apagant a partir de la meitat del segle passat.

Des de ben petit que em cridaven l'atenció les restes d'aquest petit despoblat, i sovint convencien els meus pares per arribant-nos a les cases tot fent una passejada. Em sentia a gust entre les darreres parets de Marmellar i em preguntava com devia ser la vida de la gent que el va habitar i, sobretot, per què va marxar.

He aprofitat el treball de recerca per poder endinsar-me en el record d'aquest poble i saber molts dels secrets de la memòria dels veïns de Marmellar. Hi ha molt poca informació publicada sobre la vida i abandó d'aquest lloc, així que vaig tenir molta feina per trobar fonts documentals, que bàsicament van ser originals. D'aquesta manera, vaig visitar durant tres setmanes l'Arxiu Comarcal del Baix Penedès, on vaig poder trobar fonts escrites de gran importància que em van permetre fer la part històrica del treball: correspondència, actes de l'ajuntament,

padrons, etc., tot amb la dificultat de la tipografia de l'època. A més, vaig posar-me en contacte amb dos testimonis que havien tingut un fort lligam amb el despoblat, amb qui vaig mantenir dues entrevistes molt profitoses i interessants que van nodrir-me de la part més humana del dia a dia a Marmellar, i em van fer adonar que el poble no morirà fins que se n'oblidi l'últim record.

A l'hora de fer el treball, em vaig proposar dignificar la vida que havien tingut els habitants de Marmellar. Aquest passat ha estat eclipsat per uns fets puntuals que van tenir relació amb la mort d'una noia, anys després de l'abandó del poble. Ara, però, en el cercador d'internet només apareixen titulars sensacionalistes que amaguen la identitat real d'un poble humil i pagès com havia estat aquest. Un altre objectiu era documentar l'estat de tots els edificis en el seu estat actual (2017), ja que el seu deteriorament és molt ràpid i properament la seva ruïna impedirà reconèixer-los. També vaig voler fer un seguiment detallat de l'evolució històrica del despoblat, basant-me en els documents de l'arxiu comarcal. I, finalment, volia conèixer els motius pels quals les famílies que habitaven aquest lloc van veure's empeses a mar-

xar, consultant-ho directament als qui van ser protagonistes d'aquest èxode i que ara enyoren la seva infantesa a Marmellar.

El que més em va marcar dels entrevistats va ser que em diguessin que havien estat molt feliços tot i no tenir gaires comoditats, i és que totes les adversitats van ser combatudes per la vida en comú i l'ajuda mútua, un caràcter que va caracteritzar Marmellar fins al seu abandonament. Estic molt content d'haver pogut deixar constància de la memòria d'aquest poble, petites experiències i anècdotes que són les vides que les pedres callen.

Jaume Palau ■

Marmellar. Fotografia cedida per la Sra. Rosa Figueres.

MEDUSES A LA BASSA. GLOBALITZACIÓ I ENTORNS RURALS: LA VALL D'EN BAS

Resum del treball amb menció de la XVI convocatòria de Premi Mestall

Un dia, fa quatre anys, a la bassa de regar de casa (Mas la Casica, als afores dels Hostalets d'en Bas, un dels pobles del municipi de La Vall d'en Bas, a la Garrotxa) hi vam trobar meduses. Ens va estranyar moltíssim, de primer perquè no sabíem que existissin meduses d'aigua dolça. I, després, perquè no enteníem d'on podien haver sortit. Vam estar investigant molt, vam parlar amb especialistes i també amb tècnics del Parc Natural. Finalment, vam descobrir que era una espècie que, normalment, només viu al Huang He o riu Groc, a la Xina!

El propòsit d'aquest treball és descobrir com afecta la globalització als entorns rurals, a partir del cas d'estudi de la Vall d'en Bas, i veure si:

La globalització és una força homogeneïtzadora i dominadora, imposada des d'instàncies superiors i que amenaça la singularitat i les tradicions dels pobles de la Vall; una força contra la qual cal lluitar.

La globalització és la salvació de les petites economies locals, com la de la Vall, ja que, gràcies al avenços tecnològics, aquestes petites economies locals poden competir amb igualtat de condicions amb qualsevol altra economia global.

El treball té tres àmbits: un primer que fa una aproximació a la globalització, tot veient què és, quan sorgeix i a què i a qui afecta. El segon és la descripció de la Vall d'en Bas, tot intentant fer referència a tots els aspectes rellevants. Finalment, la tercera part és pròpiament la meua aportació; hi analitzo els processos de la globalització en relació amb els entorns rurals i la Vall especialment, per tal de descobrir quina de les dues hipòtesis de treball resulta més encertada.

Del meu treball, n'extrec algunes conclusions. Per exemple, que la globalització fa por. La globalització ens ha mostrat les desigualtats

socials que intuïem, tot contraposant l'obesitat del primer món amb la fam de la resta; la jubilació anticipada i subvencionada amb el treball esclau; les operacions d'estètica amb la manca de vacunes per curar la verola. La globalització ha fet que, a alguna gent, el mar se li hagi menjat el poble; i que, al meu poble, ja no hi nevi tant com els meus pares m'expliquen que nevava quan ells eren petits. La globalització m'ensenya que els equipaments que portem per sortir a fer esport en el nostre temps lliure els fabrica un infant mal alimentat que no en té, de temps lliure.

Tanmateix, la globalització també ha fet que, de tot això, en siguem conscients. Que puguem organitzar revolucions per mòbil, que puguem documentar actes de violència contra les persones perquè no quedin impunes, que puguem fer circular idees sobre comerç just i consum responsable, sobre banca ètica, sobre cultura del diàleg, sobre quina brossa posar a cada contenidor i què cal fer per haver-n'hi de posar menys. La globalització també fa possible que les persones puguem estar al centre de les polítiques i dir-hi la nostra.

Per tot això, proposo algunes mesures que són perfectament aplicables a petita escala i que es poden impulsar o acompanyar des de petits municipis i entorns rurals:

- Fomentar la petita i mitjana empresa, de difícil deslocalització.
- Apostar per la sobirania alimentària i la producció local.
- Donar suport a les xarxes sindicals locals.

Promoure la responsabilitat social de les empreses, entesa com la integració voluntària, per part de les organitzacions, de les preocupacions socials i ambientals en les seves operacions comercials i en les seves relacions amb els interlocutors o parts interessades.

■ l'Associació

Generar retorn a l'entorn proper.

La conclusió més important del meu treball és que no ens podem desmarcar de la globalització, perquè és un procés mundial que afecta tant les metròpolis com els espais rurals. I, tot i tenir aspectes molt negatius com els monopolis financers, tecnològics, d'accés als recursos

naturals o als mitjans de comunicació, també ha generat una resposta humanista global, que ha dotat els ciutadans, urbanites o pagesos, d'oportunitats de participació i d'implicació en el món futur.

Mallol Codony Busquets ■

■ entrevista

Joan Molla consultant documentació cadastral a l'Arxiu Municipal de Calonge. Fotografia: Esther Loaisa Dalmau

Joan Molla Callís

Advocat de professió, i apassionat de la cultura i la recerca històrica, Joan Molla Callís va néixer el 20 de juny de 1942 a Santa Coloma de Farners, d'on era oriünda la seva mare. Als pocs dies de vida, el van portar a la casa paterna, el Mas Molla de Calonge, d'on no s'ha mogut i on espera, arribat el dia, expirar el darrer alè. El Mas Molla de Calonge és un antic mas de remença documentat ja al segle XIII que continua dedicat a la pagesia —la vinya i la fruita de secà— gràcies a l'empenta del seu germà, la seva cunyada i les seves nebodes. El mas, situat a la vall del Tinar, forma part d'una singular zona de pagesia activa i reivindicativa de Calonge i Vall-llobrega que ha aconseguit mantenir, contra tots els elements, uns trets singulars que els han valgut el reconeixement com a primera Zona d'Interès Etnològic (ZIE) de Catalunya. Una lluita «remença» al segle XXI sintetitzada en la Fundació Remença XXI, presidida en l'actualitat pel seu germà, però de la qual Joan Molla n'és una alma mater ideològica. Ens plau retrobar-lo actiu i combatiu després d'un any amb diversos problemes de salut. Soci de primera hora de l'Associació d'Història Rural, la seva és una trajectòria singular que mereix la nostra atenció.

Et cries a pagès i de jove fas de pagès i vens els productes familiars al mercat de Palamós. Coneixes molt bé, doncs, la realitat pagesa del Baix Empordà...

Sí, és bastant així, per bé que és una realitat molt diversa. Això fa que conegui més determinats conreus, però poc d'altres. He viscut en un món de pagès tota la vida, he captat molt i crec conèixer la mentalitat pagesa. Sempre m'han interessat les relacions humanes amb el territori, i el seus usos.

Tanmateix, acabes fent la carrera de Dret, i exercint d'advocat. Com has compaginat el conèixer i viure a pagès, i el fer d'advocat?

Tornant de la mili, superat el Preuniversitari, quan els de la meva generació ja havien acabat la carrera, l'any 1965 vaig poder

començar a estudiar Dret de manera lliure, sense anar a la Universitat, tot treballant en el Mas Molla. Això vol dir que ho estudiava tot sol a casa, només anava a la Universitat per matricular-me, comprar manuals i examinar-me. Solia fer tres assignatures per any, de manera que vaig estar-hi deu anys, inclòs el Grau (o revàlida) el 1975, però després no vaig seguir fent el doctorat.

Amb l'advocat Josep Parals Elias, de Palamós, vaig estar-hi tres anys de passant, aprenent la professió; a aquell despatx hi acudia una clientela amb perfil semblant a la que tindria un servidors després. Res a veure amb el que són els despatxos d'advocat avui en dia.

Quan em vaig donar d'alta en el Col·legi d'Advocats de Girona el 1977, dels del Baix Empordà era el setè, hi havia només

sis despatxos establerts; la majoria abans havien tingut altres professions: mestre, botiguer, etc. Un servidor era pagès, i fins que no vaig guanyar-me del tot la vida com a advocat vaig compaginar les dues activitats gairebé una dècada.

Ja he comentat que jo no podia assistir a classes universitàries; sempre repeteixo que la meua «universitat» va ser el conjunt del mercat de Palamós, ja que aquell espai és el que em va formar, el contacte amb la gent, el parlar-hi. Anar-hi a vendre em va servir per conèixer sobretot a les clientes que se sentien mestresses. L'home sortia a treballar fora, i la dona és la que s'encarregava de resoldre els problemes. Sense adonar-me'n, vaig poder conèixer el tarannà de la gent i de les problemàtiques quotidianes d'aquella societat. Anys després, el calongí Pere Vinyals em va dir una vegada que era més sociòleg que advocat; potser tenia raó, ja que vaig detectar primer la societat que la norma o regulació que intenta resoldre problemes.

La procedència de la majoria dels meus clients fou aquella capa social coneguda com la menestralia: gent d'oficis, botiguers, fondes, pagesia, un món en bona part de matriarcat.

He tingut sempre la consulta al Mas Molla i, potser sobta, però a la sala d'espera hi vaig col·locar una placa que em van regalar amb la dita «Advocats i procuradors a l'infern de dos en dos». Així intentava mentalitzar els clients (molts dels quals eren dones) contra neguits que porten a la conflictivitat, tot mirant d'arribar a l'entesa amb la part contrària, per evitar plets. A la meua targeta, després de posar advocat hi afegia «assessoria extrajudicial». Sempre m'he basat molt en el sentit comú.

Explica'ns algunes de les lluites més significatives protagonitzades per un advocat de pagès com tu.

En jubilar-me, l'any 2011, vaig comptabilitzar que havia orientat clients en un total de 935 escrits, sumant documents privats, notes cara escriptures notariales, peticions adreçades a Organismes Administratius oficials, o bé a Jutjats i Tribunals de Justícia. Defensant clients, com a mínim he intervingut en un assumpte en cadascun dels diversos municipis del Baix Empordà. Pels anys d'exercici professional no és gaire, però és molt variat, ja que he practicat l'advocacia general, sense cap especialització. La meua vida d'advocat no es correspon amb la imatge que tenen de mi ni molts historiadors ni tampoc alguns activistes del territori. Val a dir, però, que, degut a la Costa Brava, bona part dels assumptes que he portat pertanyen a l'àmbit del dret immobiliari.

Tots sabem que certs despatxos d'advocats laboralistes només accepten defensar obrers en front dels seus patrons, però no admeten assumptes d'aquests contra els seus treballadors. De manera semblant, aplicant-ho a una altra branca jurídica, quan l'any 1977 poso despatx pel meu compte, tenia molt clar el perfil social al qual volia servir com a advocat; i en efecte en casos del món immobiliari he treballat per als de la meua capa social: a un perquè li prenién un terreny, o li canviaven termes, o li tallaven el camí, i a l'altre perquè li donaven gat per llebre. Si alguna promotora m'hagués intentat captar, els hagués respost que jo per a ells no hi treballava.

«Sempre m'he basat molt en el sentit comú»

En el decurs de la meua vida professional, no han faltat defenses que han anat aflorent documentació pagada pels meus clients, tant del Registre de la Propietat com de protocols notariales. Aquesta documentació té interès per a la història local. Un cop acabats aquests assumptes, demanava a cada client si podia o no fer-ne ús per a la recerca històrica local; uns pocs em contestaven «de cap manera», però he tingut la sort que a la majoria els fes il·lusió que més endavant sortissin publicades notícies de finques dels seus avantpassats. Sense aquesta avinentesa, un servidor no hagués pogut ni superar la protecció de dades ni aguantar-ho econòmicament. Després vingué la recerca històrica habitual, mirant l'història de cada finca cap endarrere, a l'antic Registre d'Hipoteques i/o anar resseguint (si tenia prou pistes, de vegades orals) escriptures notariales anteriors en Arxius Històrics; i, al final, entrar a fer anàlisis històriques sobre l'estructura de la propietat a Calonge i Sant Antoni, i la seva pagesia.

«La meua vida d'advocat no es correspon amb la imatge que tenen de mi ni molts historiadors ni tampoc alguns activistes del territori»

Comprendreu que dec secret professional als meus clients. I, tot i que he intervingut en casos prou interessants, alguns dels quals han arribat fins al Tribunal Suprem de Madrid, només al·ludiré a l'esforç per coordinar Cadastre i Registre de la Propietat, i també a una herència amb vessant pública.

El coneixement del Cadastre de Rústica (1958, el primer de Calonge) i d'Urbana ha estat una eina per exercir la meua professió, tot i dificultats que en certs casos he trobat per coordinar-lo amb inscripcions del Registre de la Propietat. Manejar conjuntament Cadastre i descripcions del

Registre de la Propietat tot trepitjant el terreny, m'ha permès descobrir aspectes d'interès per a la història local.

Que jo sàpiga, Calonge és l'únic municipi de la província de Girona que a l'actual edició del Cadastre de Rústica manté els mateixos números de polígons i parcel·les assignats en l'inicial Cadastre 1958 (fruit dels vols aeris americans). Aquesta particularitat, si bé provoca que la numeració vigent no sigui sempre correlativa (hi ha sectors que han passat al Cadastre d'Urbana), permet fer millor el seguiment de cada propietat, i dificultaria noves usurpacions.

En un moment de l'entrevista al pati del Mas Molla. Fotografia: David Moré

Segons certes persones del meu entorn, una altra fita de la meua modesta trajectòria jurídica fou recuperar documentació i orientar, abans de les Olimpíades 1992, l'Ajuntament de Calonge en la defensa de la part heretada per la nostra vila de dues finques del mestre calongí Patrici Clara Carles (1859-1939) situades a Sant Martí de Provençals (Barcelona). Un cop salvada aquella part que pertanyia a la vila de Calonge, d'aquestes dues finques barcelonines, es van aconseguir prou diners per distribuir-los a finals dels anys noranta en tres llocs: l'arranjament de l'entrada a Calonge per la Punta, on s'ubica el conegut monòlit que Patrici Clara dedicà al seu fill difunt Oliveri; es construí un pont en el passeig cap a les escoles; i també es reformà l'antic teatre Fontova, principal espai de sociabilitat calongina en l'actualitat.

Ben segur que una de les fites més importants de la teva trajectòria és haver-te enfrontat a la potent agroindústria del nostre país, i haver aconseguit la declaració de Calonge i Vall-llobrega com a Zona d'Interès Etnològic. Com ho vas viure?

Em pregunteu només sobre una faceta de la tercera fase de la defensa global (1970-2012) de la pagesia tradicional de Calonge i Sant Antoni, que tindria poc sentit sense conèixer el seu encadenament amb el relatiu èxit de les dues anteriors fases; salvant primer el gruix de les terres conreades com a no urbanitzables en el Pla General de 1986,

i poder continuar venent la pagesia les seves collites en el secular mercat diari de Palamós (vam guanyar el plet al Tribunal Suprem de Madrid, sentència del 4 de febrer de 1999). Aquestes dues primeres fases d'aquesta defensa col·lectiva les vaig resumir l'any 2000 a *Estudis del Baix Empordà* en l'article «Tres fites en la història agrària de Calonge: 1734, 1882 i 1970». I, després, vàrem suportar la tercera fase d'aquesta llarga defensa, el dret dels agricultors a transformar les seves pròpies collites d'olives o raïms en oli o vi de pagès sense ser considerats industrials, dret reconegut per Decret 24 d'abril de 2012 de la Generalitat de Catalunya, tal com ho vaig explicar al *Mestall* número 32, el desembre de 2012, amb un article titulat «Cap a una efectiva acceptació dels grups dominants de la definició jurídica d'activitat agrària», en què destacava l'estatut jurídic del pagès amb activitats complementàries regulat l'any 1995, que permetia al pagès, en proporcions adequades i sense deixar de ser-ho, combinar d'altres activitats connexes i/o complementàries.

Em pregunteu sobre la Resolució del Conseller de Cultura de 7 de març de 2002 obrint expedient per a la declaració de Bé Cultural d'Interès Nacional d'un conjunt de masos de Calonge i Vall-llobrega, en la categoria de Zona d'Interès Etnològic, de la qual gaudiren provisionalment aquestes famílies pageses durant nou anys, fins l'arxiu d'aquest expedient per Resolució del Conseller de Cultura de 7 de novembre de 2011; però d'ençà del desembre de 2014, sembla que volen declarar el vi de pagès de Calonge i Vall-llobrega Patrimoni Immaterial de Catalunya, juntament amb l'arròs de Pals. Bé, veurem com evoluciona oficialment la cosa, quan socialment ja se'ns té en compte, amb nombroses visites turístiques, fins i tot internacionals, a les cases de pagès. Precisament el nostre Ateneu Popular, per boca de la seva secretària Esther Loaisa Dalmau, participará el març de 2019 en el II Congrés Masia i Territori, a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans (Barcelona), amb la comunicació: «Atractiu turístic dels masos tradicionals evolucionats. El cas de Calonge i Sant Antoni».

La pagesia de la contrada ha lluitat, jo he estat l'advocat al seu servei, tot estirant el fil de legislació vigent per defensar unes formes de vida i treball. Que quedi clar, però, que es tracta d'un col·lectiu de famílies intergeneracionals que ha sabut defensar d'ençà de 1970 una forma de vida i d'economia. I no va ser pas per romanticisme, es van moure per mantenir el seu medi de vida: una classe social que es va saber defensar, això és el que ha prevalgut.

Per tant, aquesta declaració 2002 BCIN provisional no ha estat vista per aquesta

pagesia com allò més important d'aquesta feixuga trajectòria. Sí que fou un reconeixement col·lateral, molt valorat per mi, tant com a advocat com a membre d'entitats culturals. El cert és que van venir diversos elements concatenats. El pinyol de la qüestió fou que la pagesia hagués desaparegut si perdía les seves terres en urbanitzar-les (ara d'alt valor agrícola d'ençà del Pla Territorial de l'Empordà 2006), o no hagués sigut rendible la seva activitat tradicional si se li tallava vendre a mercat la seva producció, o bé si se li tancaven els cellers de vi de pagès.

Com ho vaig viure tot plegat? Formant part de la vida professional de qualsevol advocat, i amb estímuls semblants als d'altres aficionats al món cultural.

Quin paper li correspon avui a la Fundació Remença XXI?

El 16 de juny de 2004, dins del celler del Mas Ponsjoan de Fonts (Calonge), es constituí la Fundació Privada Remença XXI, de l'escriptura de creació de la qual foren firmants: l'Alcalde President de l'Ajuntament de Calonge, 18 ciutadans del món de la cultura de les comarques gironines i 22 pagesos de Calonge i Vall-llobrega. Aquesta Fundació té per objecte ajudar a conservar i protegir, on pervisqui, l'agricultura tradicional i familiar, elevant la seva activitat fins a la categoria de bé cultural. Per donar-se a conèixer, fa anys organitza un seguit d'actes culturals durant el «Cap de setmana del vi de pagès de Calonge» (recordem que va ser avalat per legislació europea), que sempre s'escou els divendres, dissabte i diumenge següents a la Festa Major de Sant Martí. També la Fundació està contribuint a reconstruir una peça d'en Joan Rosselló Ribot dins les Gavarres per tal d'estudiar i conservar les diferents varietats de vinya autòctona, bastantes d'elles d'abans de l'arribada de la fil·loxera (1882).

A la pràctica, allò tal vegada més important és que la Fundació Privada Remença XXI ha aconseguit que arrelés a la societat la singularitat de la forma de vida pagesa tradicional i dels seus productes naturals; fins al punt que ara ja es percep la seva importància en les instàncies culturals.

De ben jove, la figura d'un activista polític i erudit local com Pere Caner Estrany, marca la teva vida i la d'altres esperits inquiets de Calonge i rodalia....

L'any 1964 començo a col·laborar clandestinament amb en Pere Caner (1922-1982), un home d'una gran integritat i un vast coneixement, que desenvolupava activitats en molts diversos àmbits. Potser a Calonge i Sant Antoni ha transcendit més l'erudit, però en aquells anys portà a terme un actiu paper

polític també fora de la nostra localitat, que potser no ha estat tan reivindicat. De fet, però, aquest és en l'aspecte en el qual llavors vam treballar plegats. Jo era jove i passava desapercebut, i en diverses ocasions vaig fer-li gestions. Pere Caner, apassionat de la Política amb majúscula, un personatge incòmode per al franquisme de certs sectors calongins, va ser empresonat l'any 1966 per defensar les llibertats catalanes. Als 25 anys de la seva mort, vaig poder publicar a la *Revista de Girona* (novembre 2007) l'article «Pere Caner, de Calonge, activista cultural i resistent polític».

D'en Pere Caner, vaig aprendre a estimar el territori, a lluitar per allò que es vol, amb fermesa i amb convicció. El seu va ser un mestratge fins al final. Ja he explicat que el Pla General de 1970 va qualificar com a urbanitzable quasi tot el terme de Calonge i Sant Antoni. Si s'hagués acabat executant, el municipi hauria patit una transformació tal, que els nostres dos pobles hauríem acabat engolits en una irreconeixible ciutat. Pels qui estimem la terra que ens ha vist néixer, això era l'hecatombe, calia posar tots els mitjans per redreçar-ho; d'aquí prové una faceta del nostre activisme. En la darrera conversa que vaig mantenir amb en Pere Caner abans de la seva prematura mort als 59 anys, em va demanar que em preparés per a «l'últim combat» (títol d'una novel·la inèdita d'en Pere Caner), ja que em tocava a mi perdre'l amb dignitat. Han passat els anys i afortunadament algunes coses s'han pogut redreçar. Degut a això, ja fa temps que, reunits uns quants col·laboradors d'en Pere Caner en el cementiri, i adreçant-me al seu espectre, vaig dir-li que, malgrat els anys transcorreguts, l'últim combat encara no havia tingut lloc, ves a saber quan i com arribaria, amb sort ja no em tocava a mi fer-lo; en tot cas això correspondria a futures generacions.

L'interès per la història et fa endinsar en una de les singularitats que et caracteritza, com és el coneixement de la història del Dret. Un vessant que sempre reivindiques i que t'ha servit per acabar guanyant moltes causes...

Vaig viure el Congrés de Cultura Catalana (1975-1977), que va analitzar des de la nostra llengua fins al Dret propi. Però va ser deu anys després, tot preparant la defensa del mercat diari de les pàgines a Palamós, que vaig conèixer per dins l'Arxiu de la Corona d'Aragó, del qual llavors n'era secretària la calongina Doctora Maria Vilar Bonet (1923-2007). Arguments sobre el passat degudament documentat poden arribar a pesar en la resolució favorable d'un plet. Ja he dit que aquest cas el vàrem guanyar.

Ha sigut a través de la pràctica de l'advocacia que em vaig adonar que en certs casos conèixer Història és una arma jurídica,

per portar l'aigua al molí que es vol. D'aquí que vegi importants tant la Història del Dret com també el Dret Canònic, ja que, per exemple, conceptes d'ambdues branques serviren per argumentar un plet guanyat sobre un accés i titularitat de l'ermita de Farners. Des del 1988, el seu caràcter de temple destinat al culte catòlic consta anotat en la finca número 4.031 del Registre de la Propietat de Santa Coloma de Farners.

Al principi de la Transició participes de la renovació política i fins i tot assumeixes l'alcaldia de Calonge entre 1981 i 1982. Com ho recordes?

L'abril de 1979 se celebraren les primeres eleccions municipals després de la dictadura del general Franco, i a Calonge i Sant Antoni es presentaren quatre candidatures. Un servidor vaig anar de número dos a la llista «Independents per la Renovació Municipal», i dos anys després les circumstàncies em van endossar l'alcaldia. Van ser anys de dura activitat; i, tot i que jo vaig arribar a presidir l'Ajuntament, sempre he dit que a Calonge i Sant Antoni van seguir manant els grups socials i econòmics de sempre. Això sí, en lloc de discutir-los com abans des de «l'oposició», podia fer-ho des de la «posició» de l'alcaldia, i tal vegada si sabíem jugar podíem acabar decantant alguns temes cap al cantó que volíem.

Destaco que tant a Calonge com a Sant Antoni el seu conjunt menestral es va poder conservar evolucionant. Això explica una actual estructura social una mica diferent a la d'altres municipis de la Costa Brava, i que poguéssim contrarestar bastant les urbanitzadores i es mantinguin sectors originaris com la pagesia.

Tanmateix, la teva trajectòria vital passa per l'activisme associatiu, i més en concret per l'Ateneu Popular de Calonge d'ençà de la seva fundació l'any 1992, entitat de la qual n'ets en l'actualitat vicepresident. Fes-nos-en una valoració.

L'any 1963 es fundà l'entitat Unió Esportiva Calonge. A l'assemblea de socis del 17 de gener de 1969 es va decidir ampliar la tasca esportiva i formativa del jovent amb activitats complementàries de tipus cultural, artístic i recreatiu (teatre, música, xerrades, excursions, fotografia, flors, etc.), a través d'una nova secció anomenada Grup Juvenil, del qual fou assessor cultural en Pere Caner.

Un servidor durant molt anys vaig ser secretari general de la Unió Esportiva Calonge, i detingut (oficialment interrogat i «retingut») en dues ocasions, una per la Guàrdia Civil de Calonge arrel d'un text en el tauler d'avisos, i l'altre el gener de 1975 per la Policia Nacional a Girona, quan vaig anar

al Govern Civil per tramitar-hi els permisos cara a representar «Renoí quin show» (judici bufó contra la Unió Esportiva; sortien a l'escenari els seus crítics, l'alcalde, el rector, mares del jovent, etc.). Aquella nit vaig haver de tornar al Mas Molla en taxi, però l'endemà altra vegada al Govern Civil de Girona presentant la paperassa, i després un èxit de públic a «Renoí quin show».

A principi dels anys noranta, la secció Grup Juvenil i les seves activitats es van canalitzar cap a la constitució d'una nova entitat cultural, tot ajuntant-se amb altres grups de la localitat. Això va prendre forma en l'Ateneu Popular de Calonge, entitat fundada l'any 1992.

De llavors ençà, hem endegat al llarg dels darrers vint-i-sis anys una pila d'iniciatives culturals, actes i activitats diverses, que francament m'omplen de satisfacció. Com a aficionat a la investigació i a la divulgació històrica local, valoro la coordinació obtinguda en les reunions mensuals de la Taula de Recerca i Cultura a l'Arxiu Històric de Calonge, amb participació de dos representants de l'Ajuntament, dos de Colònic (l'altra entitat cultural del municipi) i dos de l'Ateneu Popular.

I és a través de l'Ateneu Popular de Calonge que vehicules bona part de la recerca històrica que has realitzat al llarg de tots aquests anys...

Convé recordar que des del desembre passat el nostre municipi té un nou nom oficial: «Calonge i Sant Antoni». En conseqüència, la nostra entitat cultural s'anomena Ateneu Popular de Calonge i Sant Antoni, amb diverses activitats. Ara pertanyem a la Federació Catalana de Fotografia, a l'Institut d'Estudis del Baix Empordà, a la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, i tenim una representant en el Consell de Cooperació del Consorci de les Gavarres.

Dels membres de la Junta Directiva de l'Ateneu Popular, tres som aficionats a la recerca històrica local; l'Esther Loaisa Dalmau i un servidor formem tàndem, i se'ns ajunta en qüestions d'història marítima n'Antoni Illa Mancebo. Hem visitat museus i fet recerca a molts arxius de les províncies de Girona i de Barcelona, i també alguns de les províncies de Lleida i Tarragona, fins i tot en altres d'Espanya.

Hem publicat treballs de recerca local pròpia en varis volums dels *Estudis del Baix Empordà*; i, a les actes del II, III, IV i V *Seminari d'Estudis Medievals d'Hostalric*; hem ajudat historiadors d'aquesta comarca en estudis per als *Quaderns de la Selva*; d'ençà de 2006 cada any organitzem les

Jornades Europees de Patrimoni a Sant Antoni; hem participat en congressos d'àmbit català i en diverses jornades fora del municipi de caire històric. Tot plegat, ho anem divulgant o bé a través de molts articles a la *Revista del Baix Empordà*, o també en alguns publicats a *Gavarres*, i a la vegada mitjançant visites guiades per nosaltres.

Hem treballat l'origen prehistòric i l'evolució posterior del Puig ses Forques; hem contribuït a preservar i donar a conèixer les restes de la vil·la romana del Collet de Sant Antoni (amb terrisseria a la part inferior); hem investigat els successius usos de la platja: pesca, port, construcció naval (la qual explica l'actual ubicació de Sant Antoni), turisme (el pioner i el de masses).

L'equip format per Pere Caner Estrany i Lluís Vilar Subirana (1926-2001) va divulgar dues senyories medievals dins del nostre municipi: a Calonge, la Casa de Cruïlles; i a Sant Antoni, el Monestir de monges de Santa Maria del Mar. Nosaltres hem trobat quatre senyors aloers més: a Calonge, la Pabordia de Juliol de la Catedral de Girona (incloent la cellera origen de la nostra vila), i el Monestir de monjos de Sant Feliu de Guíxols; a Sant Antoni, els cavallers Bedós (col·laborant amb Josep Formiga Bosch de Vidreres); i, a la Vall dels Molins (Calonge), el senyoriu de Massanet. Val a dir, també, que la Doctora Rosa Lluch Bramon ha detectat a Calonge béns de la senyoria de l'Almoina de Girona.

Indagant la història de caràcter hidràulic del nostre terme, hem descobert nous pous de glaç; i també hem estudiat l'evolució dels medievals aiguamolls del Pla (amb lli i cànem per a l'artesanía tèxtil local) fins la seva posterior dessecació.

Destaca'ns algunes de les teves aportacions que consideres més importants en l'àmbit de la història local.

No recordo haver fet cap recerca històrica local sense algú amb qui poder comentar-la. Modèstia a banda, tal vegada he contribuït a il·lusionar els altres perquè continuéssim la historiografia local encetada sobretot per en Pere Caner.

I, des de l'Ateneu, col·laboreu amb altres entitats, com la mateixa Associació d'Història Rural.

Cal distingir un servidor a títol individual, que soc soci de l'Associació d'Història Rural, del Vicepresident de l'Ateneu Popular, que som una associació local de Calonge i Sant Antoni.

Personalment, m'ha sigut molt útil l'Associació d'Història Rural, per aprendre coses cara a la meua afició d'investigador i

divulgador de la història local. He pogut captar el marc teòric a cada cas singular calongí, tot formant una interessant Biblioteca d'Història Rural, gràcies als volums que any rere any ha publicat la nostra associació dins les tres col·leccions de documents, fonts i estudis. També, per aprendre i comparar, sempre que m'ha sigut possible, he assistit als actes de l'Associació d'Història Rural (jornades i sortides), i he col·laborat amb els treballs sobre els últims hereus i els últims masovers, contactant amb un hisendat vinculat amb el nostre municipi i una masovera calongina que arribà a accedir a la propietat d'aquell mas.

«Ha sigut a través de la pràctica de l'advocacia que em vaig adonar que en certs casos conèixer Història és una arma jurídica»

Les col·laboracions i complicitats en el nostre àmbit són primordials. Per exemple, entre moltes altres entitats, formem part de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana tant l'Associació d'Història Rural com el Centre d'Estudis Selvatans, el Centre d'Estudis Tossencs i l'Ateneu Popular de Calonge i Sant Antoni, i tots plegats ens retrobem de manera habitual a cada RECERCAT (aquest abril a Manresa), i compartim el mateix estand Girona/Catalunya Nord, i ens alternem les guàrdies per atendre els visitants.

Valora'ns una mica com veus en l'actualitat l'interès per la recerca històrica d'una banda, i el moviment associatiu dels estudiosos per l'altra.

Actualment bona part de la gent que té inquietuds s'ha bolcat en un sentit o en un altre en l'encaix o no de Catalunya amb Espanya, i això ha restat col·laboradors i hores d'aquests en l'àmbit d'entitats com la nostra. La part històrica també s'ha focalitzat molt en aquest tema, i ha abandonat o desatès altres temàtiques. Nosaltres, a nivell local, varem fer actes en commemoració del tricentenari de 1714, però ens agrada la varietat. Tanmateix, tot plegat fa que es noti com algunes iniciatives estiguin aturades o que ni tan sols s'hagin començat.

Amb aquesta singular trajectòria, ens acomiadem d'un home de pagès d'aquells que val la pena conèixer. Sagaç, hàbil i murri; d'esperit col·laboratiu, després, i tenaç, un perfil del qual la nostra societat va escassejant malauradament cada dia més. Per molts anys de lluita!

Entrevista realitzada l'octubre de 2018
per David Moré Aguirre

XXIX Seminari d'Història Econòmica i Social **Ni elits ni pobres. Classes mitjanes i canvi social en perspectiva històrica**

**Girona,
2-4 de juliol de 2018**

Cada any el Centre de Recerca d'Història Rural organitza el Seminari d'Història Econòmica i Social. Es tracta, gairebé sempre, de seminaris relacionats amb les recerques que estan portant a terme els membres del Centre de Recerca d'Història Rural de la UdG. De fet, el títol del seminari d'aquest any corresponia al títol d'un projecte de recerca que durant quatre anys hem estat portant a terme bona part dels membres del Grup de Recerca d'Història de les societats rurals. En aquesta ocasió, el Seminari va ser dedicat a un dels membres actius de l'equip de recerca d'aquest projecte, Jorge Gelman, desaparegut el desembre passat, que ens havia acompanyat en moltes altres ocasions. Més d'una trentena de persones van seguir amb interès les sessions.

En l'ànim dels organitzadors, es tractava de presentar i discutir els resultats obtinguts durant aquests anys a l'entorn d'una temàtica que, com es deia en la presentació del Seminari, en les darreres dècades ha adquirit una gran actualitat. Per una banda, els anomenats països emergents difícilment serien qualificats com a tals si no haguessin emergit en el seu interior grups socials susceptibles de ser considerats classes mitjanes. Per l'altra, en els països occidentals la crisi econòmica actual també ha estat relacionada amb el declivi d'aquestes classes. El plantejament del projecte i del Seminari havia sorgit de la insatisfacció sobre la forma habitual de tractar sobre aquests grups en les recerques històriques, ja fos per no tenir-los en compte, ja fos per fer-ho des d'una visió massa restrictiva o apriorística. Per superar els dos obstacles, els investigadors implicats proposàvem un concepte ampli de classes mitjanes que, tal com reflectia el títol del projecte (i, per tant, del seminari), pogués englobar totes aquelles persones que no seria possible conceptualitzar ni com a elits ni com a pobres, dues categories que han estat objecte de nombrosos estudis històrics (al nostre entendre, de manera massa aïllada).

No és estrany, doncs, que la major part dels participants en el Seminari fossin membres actius del Grup de Recerca d'Història de les Societats Rurals. A més, com ja va essent també una tradició dels Seminaris d'Història Econòmica i Social, va comptar amb la participació d'altres investigadors, alguns d'ells procedents de l'estranger. En aquesta ocasió, ens van acompanyar Xavier Soldevila, Llorenç Ferrer, Vicent Royo i els historiadors belgues Wouter Ronsijn i Peter Heyrman. També va presentar les seves recerques Gerard Béaur, investigador del CNRS, i va fer de moderadora Julie Marfany, de la Universitat de Durham, si bé hem de tenir en compte que en aquests dos darrers casos ambdós historiadors formen part de l'equip de treball del projecte. Cal dir que la col·laboració internacional ha vingut facilitada, des de fa anys, pel fet que el grup perta-

nyi a la xarxa internacional AAA (Agriculture, Approvisionnement, Alimentation), liderada pel CNRS, que també figurava com a coorganitzadora del Seminari.

Aquesta edició del Seminari va comptar amb la presentació de disset recerques, deu de les quals van anar a càrrec de membres del grup. Les presentacions es van organitzar en quatre sessions, la primera de les quals va tenir lloc el matí del dilluns 2 de juliol, i la quarta el matí del dimecres 4 de juliol.

La primera sessió, com també és habitual en aquests Seminaris, va ser dedicada a l'època medieval. Rosa Lluch, professora de la Universitat de Barcelona i membre de l'equip de recerca, va moderar la sessió, en què van intervenir Xavier Soldevila, col·laborador del CRHR, amb «Dots, herències i "classes mitjanes" a les viles catalanes trescentistes» i Vicent Royo, de la Universitat Rovira Virgili, amb «No solo de pan vive el hombre. La dedicación ganadera del sector medio del campesinado en Vilafranca del Cid (1307-1412)». A més de presentar resultats empírics concrets i suggerir metodologies, com l'estudi dels dots, per a l'anàlisi dels grups mitjans, que també foren seguides per altres comunicacions, les dues recerques van servir per obrir el debat teòric, que continuaria en les sessions següents, en dues direccions: com definim les classes mitjanes en les diferents èpoques de la història, i el paper de determinades activitats, especialment activitats no agràries, que no sempre han estat considerades centrals en la historiografia, en la conformació d'aquests grups mitjans.

La sessió de la tarda del dilluns, moderada per Julie Marfany, va comptar amb quatre comunicacions. Les dues primeres aportaven una perspectiva de llarga durada. En primer lloc, Wouter Ronsijn, de la Universitat Bocconi i la Universitat de Gant, va presentar una recerca amb aquest títol: «The resilience of the middleclass: the Land of Waes in Flanders, 16th to 19th centuries», on analitzà, a partir de dades cadastrals de la regió, la persistència d'unes estructures agràries similars, en les quals les explotacions mitjanes no tendien ni a fragmentar-se ni a engrandir-se, al llarg dels segles. L'investigador es proposa analitzar, en els propers anys, les característiques d'aquest grup social. Tot i que a la Catalunya Vella també es van mantenir unes explotacions mitjanes, els masos, al llarg dels segles, l'aparent manca de dinamisme del país de Waes contrasta amb els canvis experimentats, a Catalunya, pel grup social protagonista de la presentació següent, realitzada per Rosa Congost, Pere Gifre i Rosa Lluch, titulada: «De remences a hisendats, passant per les classes mitjanes: l'evolució d'un grup

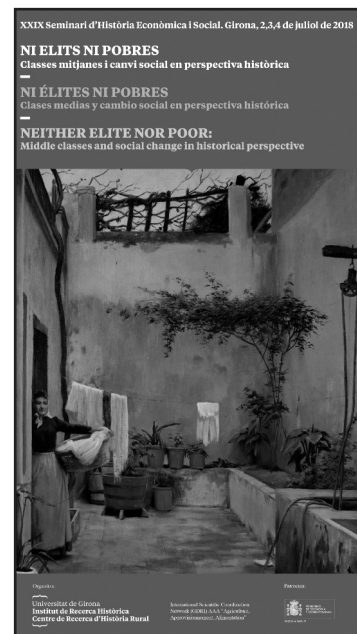
social des d'una perspectiva de llarga durada», en què els dots van tornar a ser utilitzats com a mesura de jerarquització social, per veure l'evolució que va portar una part dels descendents de remences a assumir el rol de classe dirigent en el segle XIX. La tercera comunicació, que van presentar Biel Jover, professor de la UdG i membre del CRHR, Antònia Morey, de la Universitat de les Illes Balears i José Vilallonga, tenia aquest títol: «El naufragio de la ganancia»: especialización oleícola y distribución de la renta en Mallorca, 1650-1720». Aquesta vegada, els autors van situar el problema de la definició i evolució dels grups socials mitjans a Mallorca en el context de la crisi del segle XVII, a partir de l'anàlisi d'exploacions agràries concretes, i van posar de manifest la necessitat d'estudiar les pèrdues i els guanys de cada grup social en relació amb els altres grups. Per la seva banda, Gerard Béaur, en la seva comunicació «Social change in 18th century France. The marriage contracts in the countryside close to the city of Chartres, 1731-1790», va presentar l'estat actual de les seves recerques sobre la regió en què ha estat treballant des de fa anys; recerques, que demostren les possibilitats d'una font com els contractes de matrimoni, també en aquelles àrees on el sistema d'herència és igualitari, i la necessitat de tenir en compte les diferents etiquetes utilitzades en els documents, encara que en un principi pugui semblar que això ho dificulta, per a qualsevol exercici d'història comparada entre diferents regions.

L'endemà al matí, el dimarts 3 de juliol, es va reprendre el Seminari amb la sessió dedicada a alguns grups socials dels segles XVIII i XIX de Catalunya i Mallorca. Va ser moderada per Llorenç Ferrer, de la Universitat de Barcelona, i va comptar amb quatre presentacions. Va obrir la sessió Antònia Morey, amb el seu treball «Explorant les pautes d'inversió de dos grups intermedis d'adscripció pagesa. Els arrendataris i hortolans de la ciutat de Palma (1750-1836)», on va presentar els resultats d'un estudi recent basat en l'anàlisi dels inventaris dels arrendataris i dels hortolans mallorquins per tal de plantejar, a continuació, justament el problema de la comparació entre els inventaris de diferents grups socials, especialment dels susceptibles de ser considerats com a grups mitjans, tenint en compte la diferent valoració que podien fer dels diferents objectes que podien posseir. Per la seva banda, Antonio López Estudillo, del CRHR, va presentar el seu treball: «¿Rabassaires de clase media? Conflicto, organización y poder local de las clases rurales subalternas en la Cataluña de mediados del siglo XIX», en què va posar de manifest la necessitat de contemplar el grup social dels rabassaires des d'una perspectiva més dinàmica i més complexa de la que ha estat majoritària fins ara. En una línia de revisió historiogràfica semblant, a continua-

ció, els membres del CRHR Rosa Congost, Rosa Ros i Enric Sagner van presentar l'estat actual de les seves recerques, iniciades fa alguns anys, sobre les evidències de millora en el nivell de vida d'alguns treballadors de la regió de Girona durant el segle XVIII, amb el treball: «Identificant els grups socials intermedis a finals de l'antic règim: la regió de Girona a finals del segle XVIII». Aquest treball va ser complementat per la darrera comunicació de la sessió, presentada per Rosa Ros, sobre «La formació d'un nou ofici: els tapers (1750-1850)» en el mateix marc geogràfic. Rosa Ros obria d'aquesta manera la necessitat d'estudiar les activitats artesanals en l'estudi dels grups mitjans en el món rural. I aquestes activitats artesanals havien d'ocupar plenament la sessió de la tarda.

En efecte, la sessió de la tarda del dimarts, moderada per Gérard Béaur, va ser dedicada exclusivament al món artesanal. Va obrir la sessió Lúcia Torra, professora de l'ESCI-UPF i membre de l'equip del projecte, parlant de «Negocis i canvi socioeconòmic en el sector artesanal de Barcelona (segona meitat del segle XVIII)», en què es van analitzar les pautes matrimonials dels artesans de Barcelona segons el seu origen geogràfic. Després, Llorenç Ferrer va presentar el seu treball «Més enllà de la proletarització. Companyies, fabricants, mestres i fadrins. L'evolució social en el gremi de velers de Manresa (segles XVIII-XIX)», sobre uns artesans especialment dinàmics, tot mostrant les dificultats que de vegades ofereixen les fonts per al seu estudi. Finalment, va cloure la sessió Peter Heyrman (KADOC-KU Lovaina), amb l'únic paper del Seminari centrat en el segle XX: «Middleclass policies in Belgium, 1945-1975. Securing a place for small and medium-sized enterprises in the postwar welfare State». La seva contribució, repleta de dades relatives a tota Europa, a més d'obrir un tema de debat nou, com és l'ús polític del concepte de classes mitjanes, va servir per tornar a reprendre la discussió, iniciada en la primera sessió, sobre què entenem per classes mitjanes.

Tot i que els organitzadors havien obert explícitament el concepte a tots aquells grups que no eren ni elits ni pobres, també resultava molt clar que un seminari dedicat a les classes mitjanes no podia prescindir del grup social que durant molt de temps, en el nostre país, ha estat identificat com a classe mitjana indiscutible. Em refereixo a les professions liberals. Les quatre recerques presentades en la darrera sessió del Seminari, que va ocupar el matí del dimecres 4 de juliol i va ser moderada per Gabriel Jover, van estar dedicades íntegrament a aquestes professions i, a més, van tenir l'al·licient de tractar, en tres dels quatre casos, sobre països d'Amèrica Llatina. Això permetia incidir en la perspectiva comparada. Va obrir la sessió

Stephen Jacobson, de la Universitat Pompeu Fabra, amb el seu treball «Lawyers on the Spanish Atlantic on the Eve of Revolution, 1759-1808», en què va analitzar, per al cas argentí, el paper dels advocats i, de fet, les divisions existents en el si d'aquests professionals, en part de caràcter generacional, en un moment de canvi com era el de la crisi de l'antic règim i el de la revolució. Per la seva banda, Joaquim Maria Puigvert, membre del CRHR, i del projecte, va desenvolupar el tema «Los arquitectos diocesanos en el mundo rural; reclutamiento social y prácticas profesionales. España, 1876-1950», en què, després d'assenyalar els elements de continuïtat i de discontinuïtat entre els mestres d'obra i els arquitectes, va analitzar minuciosament la figura específica dels «arquitectes diocesans», nomenats pel Ministerio de Gracia y Justicia a proposta dels Bisbes, com una figura híbrida entre professió liberal i càrrec públic. Núria Sala, també membre del CRHR i del projecte, per la seva banda, en el seu treball «¿Un campo tropical? Saberes profesionales y colonización en el Perú (1940-1948)», va plantejar, a partir d'una expedició científica de la UNESCO, la necessitat d'analitzar i contextualitzar l'impuls que, en determinades conjuntures, van protagonitzar els experts titulats universitaris. Per últim, Núria Sala també va llegir el treball de Ricardo González Leandri, investigador del CSIC, que no va poder assistir al seminari, sobre la importància de la lectura de la

premsa mèdica per tal de comprendre la construcció de la professió mèdica i els debats de polítiques de salut a l'Argentina del segle XIX, en el seu treball: «El papel de la prensa en la construcción de un campo médico profesional. Argentina (1850-1910)».

Si alguna cosa va quedar clara al llarg del seminari va ser la necessitat d'analitzar i contextualitzar, en cada cas, les dinàmiques socials que van comportar la formació, transformació, desaparició o emergència dels diferents grups socials analitzats i, per extensió, dels diferents grups socials que al llarg de la història han pogut conformar grups mitjans. Aquest tipus d'anàlisi, com ja s'apuntava en la presentació del Seminari, requereix tenir en compte el conjunt de la societat, per tal d'analitzar les relacions de cada grup amb la resta de la societat i, per tant, també amb les elits i els pobres. Per això, la major part dels membres investigadors del projecte hem decidit continuar aprofundint en la mateixa línia i hem sol·licitat al Ministeri un nou projecte, que ara hem titulat: «¿Canvi social sense grups socials? Per un estudi relacional de les trajectòries col·lectives en el passat». Els resultats de les noves recerques s'aniran oferint (així ho esperem) en les futures edicions dels Seminari d'Història Econòmica i Social.

Rosa Congost ■

■ llibres

ALVARADO COSTA, Joaquim i PAREJO MORUNO, Francisco Manuel

Indústria i comerç del suro. Els Torrellas de Tossa (1879-1923)

Centre d'Estudis Tossencs, Tossa de Mar, 2016, 654 pàgines.

L'anàlisi de les xarxes d'aprovisionament de suro en panes del sud-oest peninsular és un tema central per entendre com les empreses taperes catalanes aconseguiren retenir gran part del negoci industrial, malgrat la insuficiència de l'oferta de matèria primera local des del segon terç del segle XIX.¹ El llibre que ressenyem, que reconstrueix la història de les diferents iniciatives empresarials, centrades principalment en el comerç de suro en panes, de la família Torrellas de Tossa, és una important contribució a aquest tema, així com una bona monografia empresarial que ens permet conèixer millor qüestions tan diverses com l'origen dels capitals invertits en el sector, l'abast i les característiques dels negocis surers, o el funcionament de les empreses familiars.

Aquesta investigació, fruit inicialment d'un encàrrec dels descendents dels Torrellas, ha reconstruït la història d'una

empresa sense fons empresarials. Els autors han hagut de rastrejar informació molt diversa en diferents arxius catalans i extrems: protocols notariaus, fonts municipals i judicials, arxius empresarials d'alguns clients dels Torrellas, correspondència particular conservada per la família, així com premsa i publicacions de l'època. El resultat és un llibre molt minuciós (tot i que hauria millorat amb un estil una mica més sintètic, que evités les repeticions que a vegades conté la redacció), que aconsegueix raonablement els seus objectius malgrat els límits que imposen les fonts. Sens dubte, cal atribuir-ho al fet que la recerca s'ha beneficiat de la col·laboració entre dos historiadors amb un ampli coneixement del negoci del suro a Catalunya (Alvarado) i a Extremadura (Parejo).

El llibre consta de dotze capítols, un apèndix (amb mapes de les propietats dels Torrellas, una genealogia de la família i la

transcripció de diferents documents), un índex onomàstic molt útil i un índex toponímic. També inclou cinc apartats breus, independents del text principal, on diferents autors (Alberto Aguirre, Tito Aromir, Glòria Bosch, Fidel Aromir i David Morè) aborden aspectes concrets de la relació del món del suro amb la natura, la música, la pintura, la literatura i el lleure, tot fent especial esment a Tossa i/o a personatges que tingueren alguna relació amb els Torrellas. Cal destacar també l'extensa col·lecció de fotografies d'època, procedents de l'arxiu familiar, reproduïdes al llarg del llibre.

El llibre analitza els negocis dels Torrellas des que, l'any 1879, Dalmau Torrellas, flequer i comerciant d'oli de Tossa, i Josep Mestres, capità de vaixell de la mateixa localitat, fundaren la societat Torrellas, Mestres i Cia, destinada a la comercialització i fabricació de suro i taps. La nova societat exemplifica l'atracció que el negoci del suro exercí, en el districte gironí, sobre els capitals acumulats en altres sectors i singularment en el comerç, en aquest cas el tràfec de productes agraris (Torrellas) i els intercanvis amb Amèrica (Mestres). Tan bon punt es constituí, la nova societat desembarcà a Extremadura, on el negoci del suro, dominat per grans cases comercials angleses com Reynolds o Bucknall, comptava ja amb presència catalana. Torrellas i Mestres arrendaren suredes a Serrejón (Càceres), on la seva activitat prengué impuls quan, el mateix any 1879, adquiriren el negoci del ganxó Cosme Remus, consistent en drets d'arrendament de suredes, existències de suro, carracs i taps, eines de fabricació i una fàbrica en construcció a la localitat de Mesas de Ibor. Durant els decennis següents, la societat (a la qual s'incorporaren els fills de Dalmau Torrellas, mentre Mestres se'n separava progressivament) amplia les seves activitats, sobretot quan a la dècada de 1890 portà a terme una molt activa política de compra de finques a la província de Càceres, en una estratègia que pretenia protegir-se del comportament erràtic i alcista dels preus del suro en el decenni anterior. Gràcies a aquesta política d'ampliació del negoci, la casa Torrellas arribà a ser, a inicis del segle xx, «la (probablement) principal proveïdora de suro de Catalunya», en paraules dels autors. Mentrestant, l'empresa també es dedicava a la fabricació i comercialització de taps (tenia una fàbrica a Tossa, a més dels establiments a Extremadura, segurament centrats en la preparació del suro), però aquesta activitat, sobre la qual es disposa de menys informació, sembla haver sigut sempre molt més modesta.

L'auge dels aglomerats i dels linòleums a la primera dècada del segle xx donà un nou impuls al comerç de suro en panes,

que l'empresa aprofità per internacionalitzar-se, amb la creació d'una sucursal a Hamburg i una altra a Leeds. Això no obstant, els tres fills de Dalmau Torrellas, que després de la mort del fundador dirigien l'empresa, decidiren l'any 1906 emprendre camins separats, tot i mantenint la propietat indivisa de les finques d'Extremadura. Els negocis de Pere Torrellas, que es quedà amb la fàbrica de Tossa (fins que tancà poc abans de la Primera Guerra Mundial) i la sucursal de Leeds, tingueren a partir d'aquell moment un caràcter més diversificat, ja que al comerç de suro i de taps hi afegí inversions en la fabricació de farina (fundà una fàbrica a Plasencia de vida breu i ruïnosa) i en la banca. En canvi, els seus germans Camilo i Secundino Torrellas, que s'havien quedat amb la fàbrica de Serrejón i obriren un gran magatzem de matèria primera a Sant Feliu de Guíxols, mantingueren una major especialització en el comerç de suro. L'escassa informació disponible, sobretot degut a la impossibilitat de consultar fons notariais des del segon decenni del segle xx, limita l'anàlisi dels negocis de les dues branques Torrellas a partir d'aquestes dates i impedeix conèixer les circumstàncies concretes que conduïren, l'any 1923, en un context d'enormes dificultats per al sector del suro degut a la conjuntura internacional, a la liquidació de les dues empreses, fortament endeutades.

Tal com he avançat a l'inici d'aquesta ressenya, la reconstrucció de la trajectòria empresarial de la família Torrellas ens proporciona nova i valuosa informació sobre algunes qüestions fonamentals per entendre l'evolució del negoci surer a Espanya i a Catalunya, especialment l'organització de l'aprovisionament de suro del sud-oest de la Península. Degut a l'escassetat de fonts, queden, però, moltes preguntes sense resposta, sobretot en relació amb les transformacions de les primeres dècades del segle xx. Però suggerir interrogants, encara que no es puguin contestar, és també una de les virtuts dels bons llibres d'història.

Rosa Ros ■

¹ Sobre aquesta qüestió, les principals aportacions són les de SÁNCHEZ MARROYO, F., «Los catalanes en la Extremadura del siglo XIX. La edad de oro del negocio corchero», dins PÉREZ PICAZO, M. T., SEGURA A., i FERRER ALÓS, L., *Els catalans a Espanya*, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1996; i PAREJO, F. M., FAISCA, C. M. i RANGEL, J. F., «Los orígenes de las actividades corcheras en Extremadura: el corcho extremeño entre catalanes e ingleses», *Revista de Estudios Extremeños*, 69 (1), 2013, pàgs. 461-490. Vegeu també SALA, P., i NADAL, J., *La contribució catalana al desenvolupament de la indústria surera portuguesa*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2010.

**MATEO MATEO,
Dignoris*****El treball femení
en el camp català
al segle XVIII*****Treball Final (TFM) del Màster
en Recerca en Humanitats de
la Universitat de Girona.****Director: Dra. M. Rosa
Congost Colomer****Data de lectura: 12 de setem-
bre de 2018**

Des de l'últim terç del segle xx la participació laboral femenina s'ha convertit en un objecte d'estudi cada cop més freqüent en les recerques històriques. Tanmateix, les paraules silenci, subordinació, oblit i invisibilitat continuen sent omnipresents en els llibres i articles acadèmics que aborden el treball femení en general i les activitats agrícoles, ramaderes i pesqueres en particular. En bona mesura perquè les investigacions s'han centrat en les societats i les tasques més aviat urbanes i considerades com a femenines; i, també, perquè fins i tot els estudis que l'analitzen en les zones rurals s'han centrat en les activitats manufactureres. Es podria dir que s'ha assumit la visió dels il·lustrats i d'alguns sectors de la societat catalana i espanyola del segle XVIII que consideraven que les dones i els nens eren «la mà d'obra per excel·lència de la indústria domiciliària»¹, també, que la difusió de la indústria els traïa de la misèria i l'ociositat i els permetria completar els ingressos agrícoles.

Ara bé, la historiografia catalana ha posat de manifest que les dones no només participaven en les tasques agrícoles i altres activitats productives locals, sinó que la participació de les dones era molt important. No obstant això, pocs estudis han aprofundit en el paper que jugaven les treballadores rurals en les activitats econòmiques de les seves localitats. Per aquesta raó, el present treball de final de màster parteix de la hipòtesi que les dones tenien un petit espai laboral reservat en el si de les comunitats (independentment de les activitats productives que es portessin a terme, de les restriccions socioculturals, jurídiques, legals i econòmiques, del fet que estigués més limitat que el masculí, i de la divisió sexual del treball). I, d'aquí, es pretén analitzar l'espai laboral femení, més enllà del servei permanent i les manufactures tèxtils, tenint en compte el context econòmic, social i familiar; així com identificar les formes en què el treball femení s'adaptava a la societat en funció de les activitats productives de cada localitat.

El treball s'ha fonamentat en l'anàlisi, per un costat, de les referències directes o indirectes sobre les activitats econòmiques i el treball femení als pobles, viles i ciutats de Barcelona, Lleida i Girona que contenen el *Diario de los viajes hechos en Cataluña* i les respostes al qüestionari de Francisco de Zamora de finals del segle XVIII; i, per altra banda, els llibres d'estat d'ànima de la parròquia de Castell d'Empordà (1740-1744) i Cassà de Pelràs i el seu veïnat de Planils (1767-1799), els llibres de comptabilitat agrícola del Veray de Celrà i Espígols de Canet d'Adri, els rebuts de rentat de robes de l'Hospital de Sant Feliu de

Guíxols, i un protocol notarial que conté informació sobre les fàbriques de corall de Begur de final del segle XVIII i principis del XIX.

En funció de les fonts, el treball es divideix en dos blocs. En el primer, s'analitza l'espai laboral femení i s'examina el paper que van desenvolupar les dones en les activitats econòmiques en el context d'especialització productiva regional del segle XVIII, a partir de les descripcions que hi ha al diari i a partir de les respostes al qüestionari de Francisco de Zamora. En el segon, es ressegueix i corrobora la participació femenina en algunes de les tasques descrites per Zamora o pels autors de les respostes, a partir de diverses fonts històriques de la regió de Girona. A més, també s'analitzen les característiques i les implicacions del treball femení en el servei permanent en les zones rurals; i es contrasta amb el masculí.

Tot i que la mostra és reduïda, les dades permeten afirmar que les manufactures tèxtils i el servei permanent ocupaven una parcel·la molt gran de l'espai laboral femení. Tanmateix, la participació de les dones en altres activitats productives, com la forestal, la pesquera, l'artesanal i la transformació i preparació de diferents productes, també era important. En concret, les dades mostren que el treball femení no només s'adaptava en funció de les activitats productives locals, sinó que les dones es concentraven en les activitats més rellevants que es duïen a terme a les seves comunitats en les fases auxiliars o complementàries; però, també, en les que donaven valor afegit als productes que es comercialitzaven, com els pinyons a Santa Coloma de Farners i Sant Feliu de Codina, les orellanes de préssecs d'Oliana i la fabricació de denes i olivetes de corall a Begur.

Finalment, les dades també confirmen la participació de les dones en les tasques agrícoles i ramaderes, tot i que, com evidencien les llibretes dels jornals de Veray, el treball femení se subregistrava. En aquest sentit, les dades assenyalen que certs factors, com l'edat, el sexe, l'estat civil, l'adscripció de les dones a una unitat de producció, els vincles familiars, la necessitat econòmica i la categoria socio-professional de la família, el caràcter formatiu del treball, la concepció de l'educació de la dona i les implicacions que tenia el treball per a la vida adulta, condicionaven i diferenciaven el treball femení del masculí.

¹ CARBONELL, M. (1988). «El treball de les dones a la Catalunya Moderna», dins NASH, M. (ed.), *Més enllà del silenci: les dones a la història de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, pàg. 120.

EDUARD PUIG VAYREDA, UN HOME DEL VI

Eduard Puig Vayreda (1942-2018) ha estat un home del vi i de la vinya per formació, dedicació i interès.¹ Perit agrònom de formació, enlloc abans que pogués cursar la carrera a la Universitat Rovira i Virgili, va contribuir, amb productors i vinaters, a millorar el vi de l'Empordà. Com a tècnic va desenvolupar la tasca professional a diferents cellers i cooperatives de l'Empordà i d'Alella, on va començar. En aquest aspecte, persones més enteses que no pas jo hauran de valorar la seva contribució. Aquí vull destacar unes altres facetes d'ell.

Com a ciutadà compromès amb la seva ciutat i el país, ja en el darrer franquisme, es va involucrar en institucions culturals, tot assumint càrrecs de gestió (Òmnium Cultural, Joventuts Musicals), i va ser regidor de cultura i alcalde en el primer mandat democràtic de la seva ciutat. En un període de trasbals en què es van succeir tres alcaldes, va aconseguir, finalment, un govern d'unitat i tirar endavant projectes i realitats que encara ara perduren.

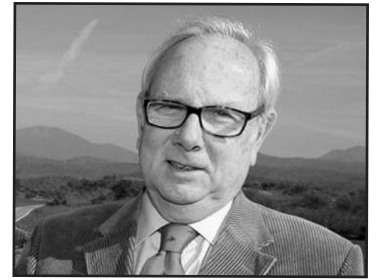
Després de l'experiència del primer ajuntament democràtic, va deixar la política municipal i es va centrar en la seva professió. No obstant això, va desenvolupar un segon càrrec, la direcció de l'Institut Català de la Vinya i del Vi (INCAVI), de 1984 a 1990. De fet, el va posar en funcionament, amb un peu a Vilafranca del Penedès, on va entrar en contacte amb Emili Giral, amb qui parlava de la vinya i la fil·loxera, i un altre a Figueres. Acabada aquesta etapa, i sense deixar la seva professió, va ser president de l'Institut d'Estudis Empordanesos (1991-2007), des d'on va facilitar la transició d'una institució creada l'any 1959, de la qual celebraria els seus cinquanta anys, posant-la al dia.

He deixat per al final la faceta d'estudiós i divulgador de la cultura de la vinya i del vi, que va portar a terme com a professor associat a la Universitat de Girona, com a autor de diferents llibres i com a conferenciant. Vull destacar d'aquesta activitat dues obres que marquen el seu saber: *La vinya i el vi* (2008), publicada als Quaderns de la Revista de Girona, i el darrer, *El jardí de Dionís. L'entorn cultural del vi* (2017). Bona part de les seves conferències, així com els seus escrits a la premsa comarcal, primer amb el pseudònim Pere Carrer, han estat publicats en diferents llibres recopilatoris. Ja ha quedat dit que era un estudiós del vi i de la vinya, fins al punt que disposava d'una biblioteca especialitzada, on entrava tota obra de què tenia coneixement.

De tant en tant, els dissabtes ens trobàvem al mercat de Figueres i, com s'ha fet sempre, aprofitàvem per xerrar una estona. En una ocasió, no fa gaire temps, just davant la parada on anàvem a comprar verdura, content, em va dir que acabava de trobar i comprar per internet el llibre de Charles Estienne i Jean Liebault, *L'agriculture et maison rustique*, publicat l'any 1558, la lectura i traducció del qual havia seguit directament fra Miquel Agustí en el *Llibre dels secrets d'agricultura*, publicat l'any 1617, i que havia decidit regalar-se'l pel seu aniversari. Sens dubte, n'havia parlat amb Emili Giral, el primer que va establir aquesta connexió, i demostra l'interès mantingut per l'agronomia, l'agricultura, la vinya i el vi durant tota la seva vida.

Pere Gifre ■

¹ Sobre la trajectòria d'Eduard Puig Vayreda, és molt recomanable l'entrevista que li va fer Carles Sapena a la *Revista de Girona*, 253 (2009).

Fotografia extreta de Joaquim Nadal:
<https://www.joaquimnadal.cat/>

EVA SERRA, LA HISTORIADORA DE LA «DECADÈNCIA» QUE JA NO HO ÉS TANT

El treball historiogràfic d'Eva Serra està basat en el rigor i la reflexió. Ha treballat les fonts de primera mà, i n'ha donat a conèixer moltes més: el fons Sentmenat i els arxius de la noblesa per als estudis d'història agrària, el primer. I ha llegit la producció historiogràfica amb capacitat d'anàlisi i de construcció d'un relat històric diferent. Ha reivindicat la historiografia anterior a 1939: Ferran Soldevila, i els Estudis Universitaris Catalans, el primer; però també Francesc Carreras i Candi; i no s'ha estat de qüestio-

nar el renovador Jaume Vicens Vives i ha posat Ferran II i el plet remença al seu lloc. I això sense deixar de banda la historiografia europea: es tractés de la crisi del segle XVII i la transició al capitalisme, del debat Brenner, o del delme com a indicador de la producció agrària. Tot plegat queda recollit a la seva tesi doctoral, publicada al cap de deu anys, amb el títol *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat 1590-1729* (1988). Es tracta d'una veritable pedra de toc del segle XVII català: hi estudia la pro-

■ l'Associació

Pere Gifre i Eva Serra, a la UdG, el dia de la lectura de la tesi de Pere Gifre, el 22 d'abril de 2009. Fotografia: fons CRHR (UdG).

ducció agrícola a través de comptes de col·lites i de delmes (que publica a *Estudis d'Història Agrària*, 1, l'any 1978), els ingressos senyorials i els preus a fi d'establir la conjuntura agrària —la qual cosa era habitual en els estudis dels anys setanta—, però també l'estructura de classes i l'evolució de les relacions socials al camp —això ja no era tan habitual—, on posa en relació el cas de la baronia de Sentmenat, i les transformacions en l'estructura de la producció i els conreus, amb els debats en corts sobre el delme i la forma de pagament, el lluíisme i els censos, tal com havien quedat reafirmats a la sentència arbitral de Guadalupe, sobre la qual publica un article de referència: «El règim feudal català abans i després de la sentència arbitral de Guadalupe», *Recerques*, 10, (1980). De l'estudi de cas, passa a la visió general. I això que només s'hi va acostar per entendre el significat de 1640. Va ressituar aquesta data més enllà d'Elliott, tot considerant que es tractava de molt més que una «revolta»: una «revolució política de les institucions» va qualificar-la (1991). Els treballs sobre la societat agrària catalana dels segles XVI i XVII, sobretot del XVII, la converteixen en el referent historiogràfic indiscutible d'aquesta època: pel que escriu, per com ho justifica i pel que suggereix per a posteriors recerques.

A partir dels anys noranta, s'ha dedicat a combatre el mite historiogràfic de la «modernitat» lligada al «reformisme» borbònic. Ho ha fet de la mà de treballs com els de Víctor Ferro; i, acostant-se a la historiografia del Dret, ha centrat els esforços investigadors en l'anàlisi històrica del sistema institucional català anterior a la Nova Planta: Generalitat i Corts, bàsicament, però també l'actuació del braç reial, en la defensa del dret públic català. D'aquest esforç investigador, avui en queda una imatge més complexa i més coneguda, d'unes institucions que no estaven en fallida, sinó que reafirmaven el sistema constitucional a cada convocatòria de corts generals, fins just abans de ser abolit, d'una monarquia composta que no era gaire diferent d'altres d'europèes (una síntesi de la vigència del sistema institucional català queda recollida al discurs commemoratiu de l'onze de setembre pronunciat a l'Ajuntament de Barcelona l'any 2015). Tot plegat queda posat de manifest amb l'edició de la cort general de Montsó-Binèfar de 1585

(2001, 2003, 2010), de la cort general de Barcelona de 1705-1706 (2014), o de la Junta de braços de 1713 (2008), o els Llibres de l'ànima (2015) o els casos portats davant el Tribunal de contrafaccions de Catalunya (2015), en què figura, humilment, com a coordinadora, quan era l'ànima del «grup de corts» que dirigia i la primera a transcriure i a revisar les feines, i la primera a reivindicar davant les institucions, Parlament i Generalitat, la publicació de les fonts. Aquesta tasca havia esdevingut inajornable i imprescindible en un país «institucionalment normal».

Eva Serra ha protagonitzat aquesta feina ingent, no sempre prou valorada, amb una dedicació exemplar. Ha estat professora universitària en majúscules. A la UAB, a la UPF i a la UB. Ha exercit la docència i la investigació. Ha format part d'equips, i ha format equip. Ha dirigit recerques i ha fet el seguiment acurat i constant de tesis i tesines. Ha corregit, matisat i ensenyat els qui han estat els seus deixebles. No ha tingut mai un no per a qui s'ha dirigit a ella per demanar-li consell o un pròleg a la primera publicació. Era, segons ella, una part de la seva feina. La de la professora universitària que sabia que no podria ser catedràtica en un medi advers al seu, però que havia demostrat de llarg i de sobres que la seva producció historiogràfica es movia en uns paràmetres superiors. No necessitava els llores acadèmics; en tenia prou formant part del consell de redacció de *Recerques* o d'*Afers*, essent admesa com a membre numerari de la secció històrica de l'Institut d'Estudis Catalans, i tenint el reconeixement dels que veien honestat i rigor en el seu treball, amb altes dosis d'erudició: historiogràfica, sens dubte, però sobretot de coneixement de les fonts i de les institucions que les havien generat. No escrivia una ratlla sense haver-la verificat i documentat. Coneixia les fonts, les de l'ACA o les de la casa de l'Ardiaca, tant o més que els arxivers. I, a més, tampoc no defugia les intervencions en fòrums diversos, acadèmics o no acadèmics, si amb la seva paraula podia contribuir a defensar els seus arguments. En cap cas, com el seu amic Fontana, no entenia l'ofici d'historiador al marge dels debats de la societat.

Pere Gifre ■

EL SOCI JOSEP FONTANA (1931-2018)

El 28 d'agost del 2018 moria Josep Fontana. Des d'aleshores s'han publicat moltes notes necrològiques, que permeten conèixer i seguir el conjunt de la seva extensa obra. Rosa Congost, coordinadora del Centre de Recerca d'Història Rural i expresidenta de l'Associació d'Història Rural, ofereix aquí una imatge més personal del mestre i amic, tot remarcant, i agraint-li, el seu suport incondicional a les tasques de recerca i divulgació dels membres del Centre i de l'Associació.

Josep Fontana va ser una de les primeres persones no gironines que va conèixer el projecte de creació de l'Associació d'Història Rural de les comarques gironines i un dels primer historiadors que n'omplí la butlleta de soci. També va ser un dels primers entrevistats al Mestall, l'any 2001, quan el Butlletí era més prim i encara tenia el format artesanal d'aquells primers anys que alguns lectors recordaran. Aquell any va protagonitzar un dels Seminaris d'Història Rural, «La lògica de la revolta camperola», segurament un dels que ha aplegat un públic més nombrós a la petita sala de l'Institut de Recerca Històrica. Allà va fer-nos participants de les formulacions de Ranahit Guha, l'historiador hindú propulsor dels anomenats «estudis subalterns». En aquells moments estava preparant la publicació, a Crítica, del llibre *Las voces de la historia y otros estudios subalternos*, que va aparèixer l'any 2002. En un requadre de l'entrevista del Mestall posterior al seminari, els entrevistadors Genís Barnosell i Mònica Bosch van destacar-hi aquesta frase: «Jo defenso el retorn dels subalterns a la història», i en el cos de l'entrevista quedava clar que això no volia dir només «defensar la història de les classes subalternes». A la pregunta formulada sobre si, seguint aquell historiador, ell reivindicava una història antiestatista, Fontana va respondre d'aquesta manera: «De cap manera penso que es pot cometre l'error de deixar de banda una cosa tan important com és el poder que ens controla i ens esprem a tots, com si no fos important». I, a continuació, va intentar explicar el que ell proposava en aquests termes: «El que en tot cas reivindicaria és una història que no cregui que la sola cosa important per entendre la sort dels humans és la construcció del poder estatal; que no cregui, sobretot, en aquella mena d'història que el que fa és reconstruir tot el passat humà en termes de la genealogia d'aquella forma d'estat en què estem vivint i que estem sofrint».

Pensant segurament en els lectors del Mestall, els entrevistadors, després d'haver parlat de la història local i comarcal, van preguntar-li quina perspectiva veia a aquesta mena d'estudis i a la història rural. Fontana va advertir-los, una mica taxatiu: «són dues coses molt diferents». I, quan els entrevistadors van insistir: «però molt sovint la història comarcal és història rural...», Josep Fontana va tornar a mostrar-se contundent, recorrent a l'exemple gironí: «No sé perquè. Hi va haver una època en què es van fer tota una sèrie d'estudis aquí a Girona, que analitzaven la ciutat de Girona, i jo no ho entenia». perquè a mi em sembla que és impossible estudiar la ciutat de Girona separada del seu context rural. És una ciutat on vivien els propietaris i allò que explicava com vivien els propietaris a ciutat estava en l'entorn rural. Si una història rural significa recuperar per a una història que només parlava de les ciutats on vivien els propietaris aquesta altra part del joc, això em sembla absolutament necessari. Per posar un exemple, la forma com em sembla entendre ara el desenvolupament econòmic de la segona meitat del segle XVII té molt a veure amb uns entrellaçaments molt complicats en què, per exemple, els comerciants de Barcelona venen teixits a crèdit a camperols del camp de Tarragona, als quals al seu torn els compren els vins que es transformaran en aguardent i ajuden a què s'exportin, de manera que, amb les exportacions, poden pagar després importacions de teixits que van a Barcelona. Camp i ciutat estan estretament entrellaçats. Una de les funcions de la història rural, a part de recuperar la imatge real del camp, és reconstruir aquesta peça d'un joc dinàmic».

Recordo que aquestes paraules van exercir una mena d'efecte balsàmic, en uns moments especialment complicats, entre els membres del Centre de Recerca d'Història Rural. La darrera pregunta de l'entrevista del Mestall feia referència al treball que estava duent a terme en

Josep Fontana, a la UdG, el 22 de novembre del 2013, en la Jornada d'estudi Pierre Vilar (1906-2003).
Fotografia: fons CRHR (UdG).

aquells moments. Fontana, que aquells dies acabava de veure sortir a la llum el seu llibre *La història dels homes*, «un dels projectes en què he estat treballant més», explicava així els seus projectes de futur: «Algun dia m'agradarà fer una cosa de síntesi d'història del segle xx, però això va per més llarg. Entremig, el que és el meu treball està centrat en el segle xix, perquè jo suposo que ja he descobert que, en el fons, el que a mi m'interessa és comprendre com de 1814 a 1848 es produeix la fallida d'una esperança: l'esperança dels que es pensaven que es podia continuar el camí que havia iniciat la revolució francesa per canviar el món, i com aquestes il·lusions són aturades i esclafades l'any 1848. Aquest seria el gran argument, i d'alguna manera m'agradaria fer un llibre que respongués a plantejaments plurals, que reunís visions diferents a la vegada. Segurament serà un llibre fet a trossos, això seria el meu exercici d'historiador. Treballo contínuament, llegeixo contínuament per aprendre i tinc ganes de fer coses».

De la intensitat de la seva activitat, Fontana ens en va donar moltes proves. Després d'aquell seminari, va participar en diverses ocasions en activitats del Centre de Recerca en Història Rural, com el Seminari sobre la propietat de la terra, l'any 2002, i el Col·loqui sobre la desamortització, l'any 2008. L'any 2003 vam comptar amb ell per a la presentació dels deu primers llibres de la Biblioteca d'Història Rural. En aquest acte, segons ressenyà Josep Colls a la *Revista de Girona*, Josep Fontana «va posar els treballs publicats a la Biblioteca d'Història Rural com a exemple del gran avenç que en els últims anys s'ha fet a l'Estat espanyol, i en particular a Catalunya, en el camp de la història agrària. Basant-se en la seva pròpia experiència com a especialista en l'estudi de la revolució liberal espanyola, Fontana va afirmar que, actualment, dins de l'àmbit de la història agrària s'està en una fase de superació dels vells marcs teòrics i de formulació de noves preguntes; en aquest sentit, va destacar el seu interès personal pels llibres de la Biblioteca d'Història Rural, que en molts casos —segons va dir— li han proporcionat nous punts de vista i estímuls intel·lectuals per a les seves recerques». En un altre moment difícil, durant el febrer de 2011, del qual també se'n va fer ressò el Mestall, em va fer arribar aquest missatge: «el que han fet amb el vostre grup d'història agrària de Girona, que és un dels pocs en el terreny de la història que té contactes internacionals, és vergonyós». Rellegint l'entrevista de 2001 i els seus esforços per enllaçar els àmbits local i global, he recordat i trobat un altre missatge privat, aquest del 2 d'octubre de 2015, en

què Fontana ens deia: «la Universitat de Girona haurà arribat a tenir projecció internacional justament per ocupar-se del local, la història agrària, amb una òptica global que és el que us permet dialogar amb els francesos, anglesos o italians».

En els darrers anys, en què a causa de la seva malaltia jo ja no el visitava, la meua manera explícita de mantenir el contacte amb ell va ser la d'enviar-li tot el que escrivia. Generalment eren treballs sobre la propietat de la terra, que era un tema sobre el qual ell sempre havia demostrat interès i es trobava directament relacionat amb el que ell estava treballant. El darrer text que li vaig enviar, poc abans de morir, el juny de 2018, va ser un article sobre les patates, sobre el qual el darrer número del Mestall va avançar algunes dades. Lluny de mostrar cap sorpresa pel tema, va voler evidenciar-me que en compartia la tesi principal, amb aquestes paraules: «per alguna banda tinc un nomenclàtor dels pobles de Catalunya, de cap a 1820, on s'assenyala què cultiven a cada poble (dues o tres referències, només). Allí hi vaig trobar la patata a la Vall d'Aran i vaig arribar a la conclusió que la penetració principal havia estat des de França fins a les terres de la Plana de Vic, que durant molt temps han estat un dels seus llocs principals de cultiu».

En aquells moments, Fontana estava submergit en el llibre que l'havia ocupat en els dos darrers anys i que en l'entrevista de 2001 ja havia definit com la culminació de la seva recerca: «ja he descobert que, en el fons, el que a mi m'interessa és comprendre com de 1814 a 1848 es produeix la fallida d'una esperança...». Entremig havia publicat no un, com deia en l'entrevista que faria, sinó dos llibres sobre el segle xx. El més voluminós i el més ambiciós, *Por el bien del Imperio*, va ser publicat l'any 2011. Comença així: «Aquest llibre, en el qual he posat uns quinze anys de treball, no és més que un intent prematur». I, a continuació, afegeix: «El que he volgut fer és una reflexió documentada, l'objectiu de la qual no és establir certeses, sinó proporcionar elements de discussió que ens ajudin a entendre les causes que ens han portat a la situació actual». Quan el vaig llegir, vaig recordar dos moments del passat que em reafirmaven que efectivament Fontana havia dedicat una part important de la seva vida a donar forma a aquell llibre: el primer, una trobada a Santander, l'agost de 2003, amb motiu d'un acte d'homenatge que vam retre a Pierre Vilar, recentment desaparegut. Ell es trobava allà impartint un curs que havia titulat «Les esperances frustrades» (o alguna cosa semblant), que avançava la tesi principal del futur llibre. L'altre

moment, que vaig recordar quan vaig llegir un dels seus darrers capítols, sobre «la lluita per la terra i pels aliments», va ser precisament aquell seminari de 2001. Ara, rellegint l'entrevista del Mestall d'aquell any, m'he adonat de la coincidència — «aconseguir comprendre fallides d'esperances viscudes» — entre el que ell confessava que era l'objectiu principal de la seva recerca i l'objectiu d'aquell esforç monumental, estretament lligat al seu magisteri.

Fontana va publicar una part d'aquell projecte de recerca, l'any 2005, en el llibre *Aturar el temps: la segona restauració espanyola, 1823-1834*, a la coberta del qual llegim la següent sinopsi, segurament redactada per ell mateix: «aquest llibre forma part d'un projecte que l'autor va iniciar fa uns trenta-cinc anys amb la intenció d'investigar el que ell mateix també pensava aleshores que era "la crisi de l'antic règim espanyol" i que poc a poc va anar entenent com un procés en què uns protagonistes socials van aconseguir de crear un determinat règim nou, imposant una entre les diverses formes en què era possible construir el futur i evitant que ningú no passés pels corredors que conduïen cap a una altra història». Rellegint aquestes paraules, m'he adonat de com era d'important per a ell completar aquell projecte, per tal d'oferir aquells «plantejaments plurals» de què parlava l'any 2001. I penso que hem de celebrar, tots plegats, que poguéu dedicar els seus darrers anys de vida a fer-ho.

L'any 2013 vaig rebre el generós encàrrec, per part del col·lectiu d'historiadors que constituïm l'Institut de Recerca Històrica, professors de les Facultat de Lletres i de Ciències Econòmiques de la Universitat de Girona, de pronunciar la

laudatio de Josep Fontana, amb motiu del seu nomenament com a doctor *honoris causa*, en companyia de Ramon Garrabou i Jordi Nadal Oller. Conscient que a Josep Fontana no li agradaven gaire els elogis, vaig aprofitar aquell acte per dir-li que havia d'entendre i comprendre que, com ell, que acostumava a recordar que havia tingut la sort de tenir tres mestres —Ferran Soldevila, Jaume Vicens Vives i Pierre Vilar— també nosaltres necessitàvem explicar que havíem tingut la sort de tenir mestres, de tenir-lo a ell com a Mestre. I vaig recordar que, en l'inici del seu seminari a la Càtedra Ferrater Mora, en preguntar-se «per què va triar un ofici com el d'historiador», el seu comentari no havia estat gaire favorable al paper de la institució universitària: «el que havia de representar per a mi aquest ofici ho vaig aprendre de mestres i amics, més al marge de la universitat que a dins seu, i tenia menys a veure amb l'engrescament intel·lectual que amb la consciència de la utilitat social de la feina». Aquesta resposta va motivar les paraules finals del meu discurs: «Haver trobat *dins* la Universitat el mestre i l'amic, que ens ha sabut engrescar intel·lectualment, críticament, que ens ha acompanyat durant tota la nostra vida acadèmica, que ens acompanya encara... no per facilitar-nos la tasca, sinó per recordar-nos-en les dificultats: això sí que ha estat una sort, un luxe!». Un luxe que aquell dia, en nom dels professors d'història de la Universitat de Girona, vaig poder explicar i compartir amb els nostres estudiants, i que ara, en nom del col·lectiu de membres del Centre de Recerca d'Història Rural d'aquella Universitat, he volgut compartir amb els lectors del Mestall.

Rosa Congost ■

Josep Fontana, a la UdG, el 21 de novembre del 2008, en el Col·loqui sobre desamortitzacions. Fotografia: Lluís Serrano.

■ agenda

Seminaris d'història rural curs 2018-2019

Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona

14 de desembre de 2018

Rosa Torras Conangla (Universidad Nacional Autónoma de México): *Frontera agrària al sud-est mexicà: l'eterna colonització*.

25 de gener de 2019

Lluís Torró Gil (Universitat d'Alacant): *Retornant a la transició del feudalisme al capitalisme. Alguns apunts*.

15 de febrer de 2019

Narcís Soler (Universitat de Girona): *Terrissa i terrissers de Quart i de Girona*.

15 de març de 2019

Céline Mutos Xicola (CRHR, UdG): *Pressupostos familiars dels treballadors i treballadores de l'Hospici de Girona a finals del segle XVIII*.

12 d'abril de 2019

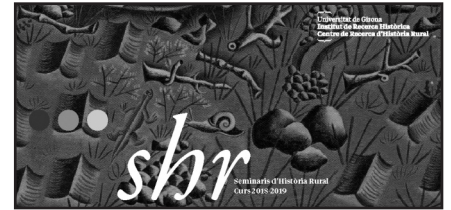
Armand Alberola (Universitat d'Alacant): *Clima i agricultura al XVIII mediterrani*.

17 de maig de 2019

Mònica Bosch (Centre de Recerca d'Història Rural, UdG): *L'Ajuntament de Girona a la primera meitat del segle XIX, òrgan de poder polític de la classe propietària?*.

14 de juny de 2019

Ricard Garcia Orallo (Centre de Recerca d'Història Rural, UdG): *De la terra al capital. La transformació de les elits rendistes en una conjuntura de crisi (Espanya, 1875-1905)*.

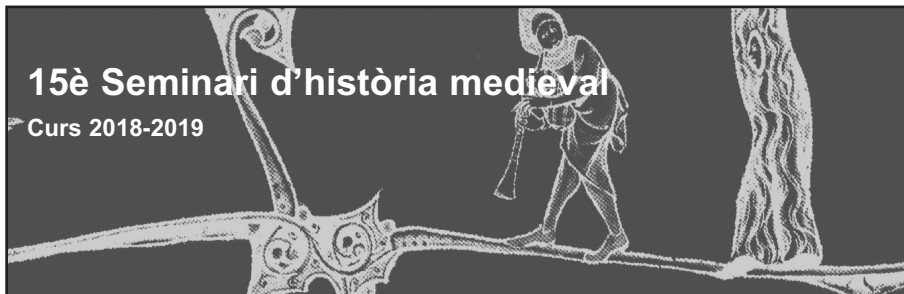

Universitat de Girona (Facultat de Lletres. Plaça Ferrater Mora, 1. 17071 Girona. Tel. 972 41 89 45).

Les sessions són gratuïtes i no cal inscripció prèvia.

Amb el suport del MINECO: projecte de recerca HAR2014-54891-P/HIST

Il·lustració del díptic: Joan Miró. La masia (detall), National Gallery of Art, Washington

15è Seminari d'història medieval

Curs 2018-2019

19 d'octubre de 2018

Pau CASTELL GRANADOS (Universitat de Barcelona), *Per bruixa i metzinera. La cacera de bruixes a Catalunya*.

23 de novembre de 2018

Lluís SALES I FAVÀ (King's College London), *La ramaderia comercial a la baixa edat mitjana. Les Gavarres, 1330-1370*.

14 de desembre de 2018

Diana PELAZ FLORES (Universidad de Santiago de Compostela), *Escribiendo a la reina de Castilla. El léxico de la mediación en la cancellería de Pedro IV de Aragón*.

11 de gener de 2019

Joan J. BUSQUETA RIU (Universitat de Lleida), *Universitat i societat a la baixa edat mitjana: l'exemple de l'Estudi General de Lleida*.

22 de febrer de 2019

Alexandra SAPOZNIK (King's College London), *Bees. The economic impact of a religious image*.

15 de març de 2019

José Ramón DÍAZ DE DURANA ORTIZ DE URBINA (Euskal Herriko Unibertsitatea), *De la lucha de bandos a la hidalguía universal: transformaciones económicas, sociales y políticas en el País Vasco al final de la Edad Media*.

5 d'abril de 2019

Luca MOLA (European University Institute), *Innovazioni e invenzioni nell'Italia del XIV e XV secolo: la circolazione globale della tecnologia*.

10 de maig de 2019

Concepción VILLANUEVA MORTE (Universidad de Zaragoza), *Los mudéjares de Teruel y Albarracín: una minoría étnico-religiosa en perspectiva*.

Organitzat pel grup de recerca consolidat i unitat associada al CSIC "Renda feudal i fiscalitat a la Catalunya baixmedieval" (2017 SGR 1068), la Institució Milà i Fontanals (CSIC), el Centre de Recerca d'Història Rural (Institut de Recerca Històrica de la Universitat de Girona) i els projectes de recerca coordinats "Crédito y mercado de la tierra en el mundo rural y en las pequeñas ciudades de la Cataluña nororiental de los siglos XIV y XV (HAR2014-54205-C2-2-P)" y "La coyuntura económica y demográfica en Cataluña a fines de la época medieval: análisis crítico de los indicadores fiscales y financieros (HAR2014-54205-C2-1-P)".

Coordiadors: Lluís To Figueras, Pere Orti Gost i Pere Verdés Pijuan

Lloc de realització: Facultat de Lletres de la UdG (Pl. Ferrater Mora 1, Girona)

Horari: Divendres a les 11 h

Il·lustració del díptic: "Jeux et déguisements: la culture folklorique au sein de la culture urbaine" (Histoire du Graal de Robert de Borron, vers 1280, b.n.).

■ CURSOS, JORNADES, CONGRESSOS

X Congrés Sistemes agraris, organització social i poder local: Cultius, especialització i mercats.

Alguair, 4-6 d'abril de 2019.

Organitzen: Universitat de Lleida i Ajuntament d'Alguair.

La present edició se centrarà en recerques sobre cultius i producció ramadera des de l'Edat Mitjana fins als nostres dies.

Més informació: www.sistemasagraris.udl.cat

X Congrés sobre Sistemes agraris, organització social i poder local

CULTIUS, ESPECIALITZACIÓ I MERCATS

Alguair, 4 a 6 d'abril de 2019

mestall associació d'història rural

Redacció:

Rosa Congost, Lúcia Donat, Rosa Lluch, David Moré i Marisa Roig

Assessor lingüístic: Daniel Ferrer

Maquetació: Anna Cabañas

Per a informació i inscripcions:

Associació d'Història Rural

Pl. de Sant Josep, 1
Arxiu Històric de Girona
17004 GIRONA
Tel. 972 22 55 00

www.ddgi.cat/historiarural/

Podeu enviar-nos textos o suggeriments a: mestall@hotmail.com

Periodicitat: semestral.

Impressió: Palahí Arts Gràfiques

ISSN: 2462-5353

Dipòsit legal: GI-731-1999